

nek. A kötet bevezetését Bayer József írta, a magyar drámairodalom legalaposabb ismerője, jó érzéssel eltalálva a helyes mértéket: mennyit közöljön a szűkre szabott helyen (1½ ív) a maga nagy tudásából. Vázlatos, de a főbb vonásokra kiterjedő életrajzot és Szigligeti szín-műírói munkásságának kissé szigorú, de hű képét adta.

A sorozat utolsó kötete a korán elhunyt Reviczky Gynlának összes költeményeit hozza a fordítások nélkül, de a töredékben maradt költői alkotásokkal. Reviczky költeményei eddig is hozzáférhetőek voltak az Athenæumnál megjelent olcsó kiadásban, de ennek a kiadásnak van egy nagy előnye: Koroda Pál, a költő rokona, jó barátja s költő társa egy költői szárnyalású, de azért megbízható életrajzot írt eléje, mely a szerencsétlen sorsú költő szomorú sorsának sok apró fordulatára derít világot.

CS. E.

Dr. Pekár Károly: A philosophia története, az emberi gondolkodás története.

— *Bíráló válasza Pekár Károly önvédelmére.* —

Olvasóimnak megnyugtatóására ki kell jelentenem, hogy bár én szeretem a tárgyilagos polemiát, bármily hosszúra nyuljék is az: ez alkalommal nem leszek olyan *következetes* mint Pekár úr, ki hét lapnyi kritikámra húsz lapnyi jogos önvédelemmel felel, bár ő mint csöndes ember, nem szereti a polemiát. Nem kicsinylem az ő egyéniségét, szívesen elhiszem róla mindazt, a mit magáról mond, hogy «sokat foglalkozik pszichológiával (Pæd. 31. l.), hogy francziául, angolul, olaszul (46. l.), görögül s jól magyarul tud; hogy Spencer gondolatrendszerét az eredeti angol Collinsból kivonatolta, melynek megvétele tetemes pénzáldozatába került (46. l.), hogy a név- és tárgymutatót tízezer czédulából rettenetes, idegölő munkával állította össze; hogy neki voltak, vannak és az én bírálatom daczára is lesznek *eredeti gondolatai* (50. l.) s ő mindezek daczára nemcsak csöndes, hanem rendkívül *szerény*, lemondó ember is, ki eredeti kompendiumot ír, mégis csak azt írja a címlapra, hogy összeállította (l. 49. lapot). Mind-ezt elhiszem és nem *kutatom*. De személyiségem tiltja, hogy vele jogos önvédelmének hangnemében beszéljek, mert nem követhetem őt a személyes insinuatiók és invectivák terére. Fejemre zúdított vádjait egyszerűen *nem veszem észre*, mert ezek úgyis légből kapottak, s a részrehajlatlan olvasó könnyen beláthatja azoknak alaptalanságát. Egy és más subjectív körülményt sajnálatomra én is kénytelen vagyok elmondani.

Nem hiszem, hogy az olvasóközönség meg tudna mindent érteni a Pekár cikkében, ahhoz felvilágosító magyarázat kell.

Mindjárt az elején így kezdi Pekár úr: «Most sem szólnék bele a *csonyja lármájú* életharczba, az *életverseny önző* hangokból álló *kellemetlen zsvajába.*» Hogy értsük ezt a nagy mondást, ezeket a burkolt és czélzatos frázisokat, milyenektől hemzseg az egész cikk?! Talán versenytársa vagyok Pekár úrnak? De hát én eddig még nem írtam philosophiatörténetet. Sőt miután akadémiai előadásokat tartok az egész philosophia-történetéből, egy ilyen emberi gondolkodás történetét felölélő jó kézikönyvnek csak örülhetnék, mert volna mit tanítványaimnak kezébe adni. A rejtély megfejtését a cikkben *refrain* gyanánt végighuzódó mondás: *neki* (t. i. nekem) *az egyedül üdvözítő németből való fordítás kell* (36. lap: 41. l. stb.) adja kezünkbe. Honnan tudja Pekár úr, hogy engem csak a német üdvözít, pláne csak a fordítás?! Hát igen, évekkal ezelőtt *privát* levélben (erről később még lesz szó) írtam Pekárnak, hogy lefordítottam Falckenbergaek könyvét s a Franklin-társulat ki fogja adni. A kiadás azonban mindez ideig nem történt meg. Különben is Falckenberg csak az újkornak bölcsészettörténetét tárgyalja, az igaz, hogy kitünő módon s már csak azért sem lehet a Pekár könyve igazi versenytársának tekinteni, legfeljebb olyan erőszakos módon, mint ahogy Pekár teszi. *De hát kinek a pap, kinek a papné.* P. úgy gondolkozik, ha Falckenberg most még nem is versenytársa az ő könyvének, lehet nemsokára. És Pekár előrelátó, fél a Falckenberg versenytől, nossza védjük meg a kiadó érdekeit s üssük agyon Falckenberget.

Mintha ezt olyan könnyen el lehetne intézni?! Ime ilyen *positiv* alapon nyugszik P. úrnak hires *refrainje*.

De P. úr előrelátása még sok másban is nyilvánul. Igenis van, illetőleg a napokban lesz egy igazi versenytársa, Schwegler könyve magyar fordításban. Pekár tehát egy csapással két legyet akar agyonütni, Falckenberget és Schweglert. — *De hát kérdem, mi közöm nekem Schweglerhez?! Miért bizonyítja* védelmében, hogy az ő könyve jobb a Schweglerénél?! Több joggal bizonyíthatná azt, hogy az ő könyve jobb a Zellerénél (a kis görög bölcsészettörténetnél), mert Zeller könyvét bírálatomban csakugyan mintaszerűnek mondtam. (569. l.) Ez inkább lett volna a bírálatomból folyó helyes logikai eljárás. — Az efféle eljárás különben is jellemzi a védelmet, mert abban igen sok dolog van össze-vissza hányva, emlegetve, a mi az én bírálatommal egyáltalában nem áll kapcsolatban,* úgy hogy legkevesebb szó esik aztán

* P. u. felemlíti Jánosi *aesthetika-történetét* (36. lap), a Huszadik Századot (42 l.) stb. Amazt ismertette az Athenæum hasábjain, emerre

az én bírálatom állításainak czáfolására. A czikk tehát nem czáfolat, hanem szerzőnek önismertetése, a saját könyvéről írott dicshymnus. Bizony sokkal ajánlatosabb lett volna, ha megvárja, míg más szakemberek is nyilatkoznak műve értékéről s úgy tesz, mintha bírálatomat *nem vette volna észre*. De hát úgy látszik, hogy neki nem az *igazság a fő, hanem a kiadó érdeke!!*

De elemezzük tovább, azaz világlítsuk meg bővebben Pekárnak czikke elejéről fentebb közölt bombasztikus mondását. Ő nemcsak az önző életversenynek, hanem a *csunya lármá* és a *kellemetlen szíváj*-nak képzeteit is ráoktrojálja az én nyugodt hangú, minden indulatól ment bírálatomra. Hát én is tanultam valamit a lélektanból Pekár uram, próbáljuk megmagyarázni: 1. hogyan kapcsolódhattak együvé e különféle képzetek a Pekár-lelkében, 2. kinek czikkéből meríthetni több adatot arra nézve, hogy az illető, mikor azt megírta, az indulatnak hatása alatt állott, mely megzavarta képzeteinek rendes menetét. Ezek nagyon egyszerű dolgok, tudákos, oktató hangon tartott magyarázatokra nincs is szükség, csak egy kis gyakorlati érzékre és jó-hiszeműségre.

Pekár Károly eddig még nem panaszkodhatott a magyar kritikára. Mikor Positív Aesthetikája megjelent, a magyar sajtó sietett azt üdvözölni, magasztalásokkal halmozta el a szerzőt, hazánk legnagyobb élő gondolkozojának nevezve őt és művét korszakos műnek (l. Róna Béla, Irodalmi tájékoztató 1901. 6. szám). Művét az Akadémia támogatta és meg is jutalmazta. Sajnos, szakfolyóirataink hallgattak, az akadémiai bírálat sem hatolt a mű mélyére; egyik igazán philosophiai elmének bírálatát a Budapesti Szemle nem közölte (az illető vidéki és nem sárospataki), de a harmonia itthon nálunk teljes volt. Pekár művének két részletét a Revue Philosophique-ben közzétéve

azért hivatkozik, mert *«e jól szerkesztett társadalomtudományi folyóiratunk átvette philosophiatörténetének egyik részletét. A többi dolgokat mellőzve e két tényt nem hagyhatom megjegyzés nélkül én sem, bár én is eltértek ezzel a tárgytól. A Jánosi könyvéről írott ismertetésében is, épúgy mint e jelen cikkében, Pekár úr nagyon szeret önmagáról beszélni, feltárja az olvasó előtt egy lélektani laboratorium érdekében vívott, de fájdalom meghiusult küzdelmeit, úgy hogy én csodálkoztam azon, hogy az érdemes szerkesztő az ilyenféle kitéréseket, hogy engedhette meg?! Úgy látszik, hogy a tárgytól való elkalandozás s a saját személyiségének előtérbe állítása rendes szokásává kezd válni Pekár úrnak. Hogy pedig a Huszadik Század philosophiai czikkeibe a jól szerkesztettség mellett is minő tévedések csúszhatnak be, arra nézve ajánlom Pekár úr figyelmébe a Hackelről írott cikket (októberi szám) s R. L.-nak helyreigazító megjegyzéseit a Sárospataki lapok idei folyamának II. számában.*

csak akkor vegyültek dissonans hangok a harmoniába, különösen egy német folyóirat a *Zeitschrift für Physiologie und Psychologie der Sinnesorgane* kéteseknek és elhamarkodottaknak jelentette ki Pekárnak az astigmatismusnak physiologiai jelenségéből levont æsthetikai következtetéseit és új eredményeit. Talán azért haragszik Pekár annyira, a németre. Most hogy *Philosophia*-története megjelent, a hirlapok egyrészt közölték egyhangulag a kiadó által küldött dicsőítő cikket, másrészt némelyek ismét superlatívusokban áradoztak. Így például a Pesti Napló *ideális alkotásnak nevezi, mely mesteri összefoglalása a problémáknak stb. stb.* Ezeket a dicséreteket nem irigylem Pekártól, sőt az újságok jól teszik, ha dicsérik a tudományos munkát. Ez a mi viszonyaink között sok tekintetben szükséges is.

De más a szakkritika, s úgy tudom, hogy az én bírálatom az első ilyen természetű, s egyúttal az első, a mely sok tekintetben eltért az újságokétól. Csoda-e, ha Pekárnak a kritika által rendkívül elkényeztetett s harmoniához szoktatott füle az én bírálatomat dissonans hangnak fogta fel az általa oly jól magyarázott *hangulati vélejárók*» törvénye szerint s az reá úgy hatott ellentétben a hirlapok kellemes harmoniájával mint a csunya *lárma*, mint ellemetlen *zsvaj*.

Bocsánatot kérek, hogy e harmóniát megzavartam. Természetes aztán, hogy az ez által keltett kellemetlen érzés harag és indulatba csapott át s ez végigvonul egész védekező cikkén. Innen a kapkodás, nemcsak bizonyos gondolatnak refrainszerű visszatérése (l. fentebb), hanem egy és ugyanazon dolgoknak folytonos kétszer-háromszor való ismétlése, p. u. a mű Bevezetésével való takarózás (l. 33. lap, 36. lap, 37. lap, 39. lap és végül a 46. lap; tehát ötször említi, hogy nem vettem észre a bevezetést), a Szlávik Mátyásra való hivatkozás; s az a minduntalan visszatérő indulatos kifakadás, hogy miért ismertettem könyvét stb. Azt hiszem, ezekből könnyen megállapíthatja a részrehajlatlan olvasó, hogy melyikünk állott az indulat hatása alatt, mikor cikkét írta. Csak ezen indulatos lelkiállapotból tudom némileg megmagyarázni Pekárnak azt a komoly bölcésésznél igen feltűnő tévedését, hogy az én és R.-nek hozzáintézett privát levelének tartalmát részben nyilvánosságra hozva, egyrészt védekezésének refrainjét amabból veszi, emennek tartalmát pedig a nyilvánosság előtt czáfolja (l. a 40. lapot).

Hát bizony kár volt ilyenféle subjectiv körülményeket feltárni Pekár úrnak, mert az ő könyvének s némileg az én bírálatomnak a sorsa is nem ezeken fordul meg. Hanem igenis azon, hogy a bíráló igazat mondott-e vagy nem?! Tessék ezt czáfolni. Nincs könnyebb, mint az, hogy ha nem tetszik a kritika, akkor ráfogjuk a kritikusra, hogy *versenyjárásunk, hogy az érdek, az indulat vezette tollát.*

Ezen subjectiv körülmények tisztázása után belemehetnék a tárgyilagossághoz, discussióba, ha erre szükségem volna, s ha vele az ügynek és az igazságnak szolgálatot tehetnék. Az olvasónak módjában áll a két cikket összevetni s belátása szerint részrehajlatlanul itélni. Én általánosságban mint tankönyvet bíráltam meg Pekár bölcsészettörténetét, részletekbe nem mentem egy szűk ismertetés keretén belül, de azokat, a mit felhoztam s a miket Pekár nem czáfolt meg — elegendőknek tartom most is arra, hogy kimondjam azon nézetemet, hogy Pekár úr könyve rossz, elhibázott s nem jobb az eddigi kompendiumoknál, különösen a *Pauerénál*.

Pekárnak egy lényeges állítását azonban helyre kell igazítanom. Pekár cikke két részből áll. Az első rövidebb részében a 35. lap közepéig a bevezetés után főbb kifogásaimat tárgyalja mindössze két és egy fél lapon (pedig itt kellett volna neki, bizonyítania, hogy *helyesebben az én Zeller-szemüvegemet*, az ebből folyó követelményeknek valóban eleget tett; ez volna a lényeg, de Pekár ezzel adós marad), azután több mint egy ívnyi terjedelemben fárasztó egyhangúsággal sorolja fel, hogy *mit nem vettem észre művében*. Ez utóbbi szempontnak jogosultságát el nem ismerhetem, mert akkor a szerző önkényesen rá nyomakodhatnék a kritikusra vagy a művészetben a művész az élvezőre, hogy *tessék ezt*, *tessék azt észrevenni* kritikus uram, mert különben baj lesz!! Legjobb lesz ezután, ha a szerzők egy listát közölnék a kritikusok között felsorolván, mi mindent *vegyenek észre!!*

Ha sokat a Pekár művén nem is vettem észre, egy *lényeges* körülményt azonban észrevettem, a mit ő pedig határozottan megtagad. Bírálatomban e folyóirat 572. lapján alulról a 6-ik sorban ime ez foglaltatik: «Pekár szélesebb körű anyagot ölel fel, mint az eddigi kompendiumok, ő vázlatosan tárgyalja a philosophiai szempontból is számbajöhető szaktudósokat, különösen a természettudósokat.» Ezzel szemben Pekár cikke második részében műve általam észre nem vett tulajdonságai között ezt az első helyen sorolja fel, s bőven igyekezik bizonyítani, hogy ebben t. i. hogy a fejlődés egészét, felölelte (35. l.) különbözik műve a többi enemű művektől, hogy a történetnek szorosan vett philosophiai elméletek, rendszerek mellett szükségképpen fel kell ölelnie az egyes szaktudományok általános értékű eredményeit (37. l.). Így jár el Höffding s igenis ezt én észrevettem. Én magának az elvnek sem tudok oly rettenetesen nagy súlyt tulajdonítani mint Pekár, mert először is figyelembe kell venni, hogy a szaktudományok főbb eredményei úgyis nagyrészt átmennek a philosophiába s annak szerves alkotó részét képezik, s ha esetleg, mert a kellő *contactus* a két tudomány között nincs meg, az egyes korokban valami olyas kimarad, a mi phi-

osophiai szempontból jelentékeny, kérdés marad még mindig, hogy abból mennyit vegyen be a későbbi kor történetírója a philosophia történetébe. Hisz csak nem akarná Pekár úr az egyes szaktudományok történetét egészen beleolvasztani a philosophia történetébe. Itt szem elől látszik téveszteni egyrészt a philosophia-történet és a művelődéstörténet közötti határvonalakat, másrészt a philosophia történetének sajátos jellemét a szaktudományok történetével szemben, a mire bírálatomnak végén (573. lapon) röviden utaltam is.

De nem vitatkozom bővebben, azt hiszem, a mint bírálatomban ezt Pekár úr *nem vette észre*, most sem fog nekem igazat adni. De a különbség köztünk és könyve ellen ebből a szempontból emelt kifogásom — igen egyszerű. Ő ezt a felölelt anyagnak a széleskörűségét könyve legfőbb érdemének; én pedig alapvető legnagyobb hibájának tartom. Pekár úr sokat markol és keveset szorít. Vagyis ezt a széleskörű anyagot nem bírja meg a terjedelem s azért egész philosophia-történetének a conceptiója elhibázott. Hisz Pekár úr mint aesthetikus jól tudja, hogy a képirásban például a keretnek, a tér mennyiségének milyen óriási jelentősége van!! Szűk keretben, kicsiny terjedelemben nem szabad mindent összezsúfolni, mert a tárgyak nem férnek el, s nem fejthetik ki egyéni jellemvonásaikat. Pekár kénytelen annyira megkicsinyíteni egyes philosophiai rendszereket; hogy azok összezsúgorodván, nála jelentőségüket látszanak elveszteni. Ezért mondtam én bírálatomban, hogy Pekár könyvének legtöbb fejezetében *a héjat, a kemény, száraz héját kapjuk mag nélkül*.

De Pekár úr ezt bírálatomban nem vette észre s így nem is czáfolhatta meg. Pedig ezen a születési hibán nem segít sem a Schweglerre sem az ő *tömör, de világos* stílusára való hivatkozás. (l. 39. l.) Dehát Pekár is úgy van a könyvével, mint a szülők gyermekeikkel. Hibáit hajlandó elnézni, rossz tulajdonságait *meg nem veszi észre*.

Nem akarom tovább fárasztani az olvasó türelmét. azért végzem cikkemet. De mélyen sajnálnám, ha Pekár ezek után is megmaradna azon hitében, hogy könyvével ellenséget szerzett magának; s reményem is, hogy érzékenysége és haragja szünni fog, mert hisz az indulat nem tarthatja fenn magát sokáig ugyanazon magaslaton. Azonban engedjen meg, a mint eddig is voltak, úgy vannak és lesznek kritikáim, ha talán *nem olyan eredetiek* is, mint az ő gondolatai.

SZÉKELY GYÖRGY.